

vet-i Fünun Neslinin Divan Edebiyatına Bakış, Erzurum 1997; *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerinde Bir Münakaşa* (haz. Abdullah Uçman), İstanbul 1997; Betül Özçelebi, *Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri: 1923-1938*, Ankara 1998; Hüseyin Özçelebi, *Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri: 1939-1950*, Ankara 1998; Ramazan Kaplan, *Klasikler Tartışması (Başlangıç Dönemi)*, Ankara 1998; Hacer Gülşen, *Millî Mücadele Dönemi Edebiyatında Edebî Tenkit*, İstanbul 2005; İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul 2006, s. 743-826; Menderes Coşkun, *Klasik Türk Şiirinde Edebî Tenkit (Şairin Şaire Bakış)*, Ankara 2007; Fazıl Gökçek, *Bir Tartışmanın Hikâyesi: Dekadanlar*, İstanbul 2007; Mehmet Rifat, *Bizim Eleştirmenlerimiz*, İstanbul 2008; Âlim Gür, *Türk Tenkit Tarihi (Ders Notları)*, Konya 2009; Mustafa Nihat Özön, "Edebiyatımızda Münakaşalar", *Oluş*, sy. 2, 4-7, 8-12, Ankara 1939; *TDI*, (Eleştiri özel sayısı I), sy. 142 (1963); a.e. (Eleştiri özel sayısı II), sy. 234 (1971); Birol Emil, "Mîzancı Murad Bey'in Edebiyat ve Tenkide Dair Görüşleri", *TDED*, XIX (1971), s. 119-143; *Hece* (Eleştiri özel sayısı), sy. 77, 78, 79, Ankara 2003; Âlim Kahraman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatında Eleştiri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (Yeni Türk Edebiyatı Tarihi II), IV/8, İstanbul 2006, s. 245-258; Şecaattin Tural, "Türk Edebiyatında Eleştiri: Cumhuriyet Devri", a.e., s. 259-310; Ekrem Işın, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eleştiri", *TCTA*, II, 431-440.

ABDULLAH UÇMAN

TENKÎT

(التنكيت)

Aynı kapsamda yer alan nesnelere belli bir amaçla ve özellikle birini nükte gereği zikretmek anlamında edebiyat terimi.

Sözlükte "çalı, çırpı vb. şeylerle toprağı eşeyip iz bırakmak; zihnini bir noktada yoğunlaştırmak" anlamındaki **nekt** kökünden türeyen **tenkît** "zekâ eseri nükteli söz söylemek" demektir. Bu mâna, "نكت في" "الأرض بقصبيه" (toprağı çubukla eşeyip iz yaptı) biçimindeki kullanımdan hareketle söz sahibinin dile getirdiği herhangi bir inceliğin (nükte) muhatap üzerinde iz bırakması ilişkisine benzetilmiştir (*Lisânü'l-ʿArab*, "nkt" md.; İbn Ma'sûm, V, 353). Terim olarak "söz sahibinin, aynı kapsamda yer alan ve benzer anlamlara gelen nesnelere özellikle birini belli bir amaçla ve bir nükte gereği zikredip ona dikkat çekmesi" diye tanımlanır (İbn Münkız, s. 56; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Taḥbîr*, s. 500). Söz konusu unsurun diğerlerine tercih edilmesinde bir inceliğin bulunmaması durumunda onun zikredilmesinin bir anlamı kalmaz ve bu bir kusur sayılır. Sosyokültürel bağlam ve genel kabul unsurun diğerlerine tercih edilmesini haklı kılmalıdır. Tenkît

sanatını ilk tanımlayan ve örneklendiren kişi İbn Münkız'dır (ö. 584/1188). İbn Ebü'l-İsba', İbn Hicce, İbn Ma'sûm el-Medenî ve Abdülganî en-Nablusî gibi müellifler onun tanımını ve koyduğu çerçeveyi aynen korumuş, sadece bazı örnekler eklemiştir.

Tenkît sanatı için "وأنه هورب الشعرى" (Şi'râ yıldızının rabbi de O'dur) âyeti (en-Necm 53/49) güzel bir örnek teşkil eder. Burada başka bir yıldızın değil özellikle şi'rânın anılmasının sebebinin İbn Abbas şöyle açıklamıştır: "Araplar arasında İbn Ebû Kebşe adlı bir kişinin gökteki en büyük yıldız kabul ederek şi'râya taptığı ve başkalarını da aynı yıldıza tapmaya davet ettiği biliniyordu. Allah Teâlâ bu durumda şi'râya tapıldığı için bilhassa onu zikretmiştir" (İbn Münkız, s. 56; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Taḥbîr*, s. 499; Kurtubî, XX, 62). **Şu âyette de tenkît üslûbunun örnekleri bulunmaktadır: "وان من شيء إلا يسبح بحمده ولكن لا تفقهون" (O'nu övgüyle tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; ancak siz onların tesbihini anlamazsınız; el-İsrâ 17/44). Burada "لا تعلمون" (bilmezsiniz) yerine لا تفقهون (gereği gibi derinlemesine bilip anlamaz ve kavrayamazsınız) ifadesinin kullanılmasındaki nükte hayvanlar, bitkiler ve bütün cansız varlıkların yaratıcının kudretini ispat etmeleri suretiyle gerçekleşen tesbihi anlamının bu tür idraki gerektirmesidir. Yine ومن يعش "عن ذكر الرحمن" (rahmân olan Allah'ın zikrine karşı gözlerini kapayan kimse) âyetinde (ez-Zuhruf 43/36) "i'râz" (yüz çevirme) yerine "aşv" (gözü dumanlı görme, perdeli olma) ifadesine yer verilmesinin sebebi, i'râzın dönüşü ümit edilen ve edilmeyen şekilde ikiye ayrılmasına karşılık aşv'in sadece dönüşü olmayan bir sapkınlığı belirtmesi ve burada bunun kastedilmiş olması nüktesidir. "Münafık erkeklerle münafık kadınlar birbirlerinden" âyetinde (et-Tevbe 9/67) bunların arasındaki dayanışmaya vurgu yapılırken, "Mümin erkeklerle mümin kadınlar birbirinin velileridir" âyetinde (et-Tevbe 9/71) Asr-ı saâdet'te münafıkların hemen tamamının yahudi olduğuna ve aralarında kan bağı bulunduğuna işaret eden bir nükte vardır. Şair Hansâ'nın şu beyti de bu sanata güzel bir örnek teşkil eder: "يدكرني طلوع الشمس صحرا / وأذكره لكل غروب شمس" (Güneşin doğuşu Sahr'ı hatırlatır bana / Hatırlarım onu güneşin her batışında da). Kabileler arası savaşlardan birinde öldürülen kardeşi Sahr'ı hiçbir vakit unutmayan Hansâ'nın özellikle güneşin doğuşu ile batışına vurgu yapmasının sebebi, bu iki vaktin Sahr'ın cesaret ve cömertliğini en güçlü biçimde ortaya koyduğu vakitler ol-**

masıyla ifadenin bir edebî incelik barındırmasıdır. Zira güneşin doğuşu onun düşmana karşı akını, dolayısıyla cesaret ve kahramanlığını, batışı da misafirler için ateş yakıp ikramda bulunmasını, cömertliğini simgelemektedir (İbn Münkız, s. 57; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Taḥbîr*, s. 500; İbn Hicce, II, 305).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Münkız, *el-Bedî fî nakdi'ş-şî'r* (nşr. Ahmed Ahmed Bedevî – Hâmid Abdülmecîd), Kahire 1380/1960, s. 56-58; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Taḥbîr* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1416/1995, s. 499-502; a.mlf., *Bedî'u'l-Kur'ân* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1392/1972, s. 212-221; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî v.dğr.), Beyrut 1427/2006, XX, 62; İbnü'l-Esir el-Halebî, *Cevherü'l-kenz: Telhîşu Kenzi'l-berâ'a fî edevâti zev'i'l-yerâ'a* (nşr. M. Zağlûl Sellâm), İskenderiye, ts. (Münşeatü'l-maârif), s. 216-217; Safiyyüddin el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye* (nşr. Nesîb en-Neşâvî), Dimaşk 1403/1983, s. 274-275; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb* (nşr. Selâhaddin Hevvârî), Beyrut 1426/2006, II, 305-306; Süyûtî, *Mu'terekü'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1973, I, 396-397; İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî' fî envâfi'l-bedî'* (nşr. Şâkir Hâdî Şükr), Necef 1388/1968, V, 353; Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, *Nefehâtü'l-ezhâr*, Beyrut 1404/1984, s. 173-174; İbn'âm Fevval Akkâvî, *el-Mu'cemü'l-mulfaşşal fî 'ulûmi'l-belâga*, Beyrut 1996, s. 399-402.

HALİL İBRAHİM KAÇAR

TENSİK

(التسيق)

Bir ifadede yer alan kelimeleri birbiriyle uyumlu biçimde güzel sıralama anlamında bedî' terimi.

Sözlükte "sıralamak, inci vb. şeyleri düzgün dizmek, sözün kelimelerini inci dizisi gibi sıralamak" anlamındaki **nesk** kökünden türeyen **tensîk** "düzgün biçimde dizmek" demektir (*Lisânü'l-ʿArab*, "nsk" md.). Bu edebî sanat kaynakların birçoğunda **hüsn-i nesak** diye geçer; ayrıca **hüsnü't-tenessuk**, **tertîb**, **hüsnü't-tertîb**, **hüsnü'l-irtibât** şeklinde de anılır. Bedî' ilminde tensîk, bir beyit veya ibare içinde yer alan kelime yahut cümleciklerin edebî zevke uygun ve üslûba güzellik verecek biçimde sıralanmasıdır. Konuyla ilgili en geniş açıklamayı "hüsnü'n-nesak" adıyla İbn Ebü'l-İsba' el-Misrî yapmıştır. Misrî'ye göre hüsn-i nesak nesirde kelimelerin, şiirde beyitlerin edebî zevki okşayacak bir uyumla dizilmesidir. Bu dizilme atif harfleriyle yapılabileceği gibi bu harfler kullanılmadan da olur. Burada en önemli şey, kelimelerin